

„CE ESTE VOCATIVUL?” – GYÖRGY KURTÁG ȘI FOLCLORUL MUZICAL ROMÂNESC

Compozitor, profesor de compoziție, dr. BÁLINT HORVÁTH

Liceul de Muzică „Leo Weiner”, Budapesta

Bálint HORVÁTH, doctor, compozitor, profesor. A studiat compoziția la Academia de Muzică „Franz Liszt” (Budapesta) cu György Orbán. În 2010 a obținut diploma în „Compoziție și predare” cu distincția *summa cum laude*. Între 2010 și 2013 a fost doctorand (compoziție) la Școala Doctorală a Academiei Liszt și a obținut diploma de Doctor în Arte Liberale în 2016. Teza sa de doctorat este intitulată *Colinda și apariția sa în muzica cultă românească și maghiară în secolul al XX-lea*. Este autorul a aproximativ 60 de cântece cu acompaniament de pian, numeroase lucrări pentru instrument solo, camerale și orchestrale și o operă. Lucrările sale au fost interpretate la cele mai importante festivaluri contemporane din Ungaria, Europa și SUA. Studiile, articolele și recenziile sale muzicale, care se ocupă în principal de teme de compoziție contemporană, au fost publicate în Ungaria și România.

REZUMAT

Banatul, locul de naștere al lui György Kurtág, este o regiune multiculturală, căminul mai multor grupuri etnice, însă cu o majoritate predominant românească deja din primele decenii ale secolului al XX-lea. Dragostea pentru limba și cultura românească (inclusiv pentru muzica populară) a fost mereu prezentă în viața lui Kurtág. Cu toate acestea, experiențele inițiale ale copilăriei apar relativ târziu în opera sa, în anii 1970, în seria *Játékok* [Jocuri]. Legătura lui Kurtág cu muzica populară românească este marcată de piese cum sunt *Hommage à Farkas Ferenc 2 – foszlányok egy kolinda emlékképéből* [Frânturi dintr-o melodie de colindă – vag amintită] și *Doina* din seria *Játékok*, lucrarea încă nepublicată *...c'astăzi s'a născut... – Márta 90 éves!* [Márta a împlinit 90 de ani!] sau duetul pentru vioară *Triptic* (op. 45). Cea mai grandioasă lucrare în acest sens este *Colindă-Baladă* (op. 46), o piesă monumentală pentru cor și ansamblu. Deși muzica populară românească nu are o semnificație centrală în opera lui Kurtág, există cu siguranță câteva lucrări inspirate din muzica românească populară care joacă un rol important pe parcursul vieții sale. Lucrarea de față dorește să exploreze aceste lucrări și menționează totodată compoziții care conțin trimiteri mai indirecte.

Cuvinte cheie: György Kurtág, Banat, Béla Bartók, berceuse, colindă, muzică populară, jocuri, amintiri, mitologie

Relația lui György Kurtág cu limba, cultura și muzica populară românească a apărut în prim-plan în lucrarea sa intitulată *Colindă-Baladă* (op. 46), finalizată în 2008. Deși este un fapt cunoscut că evită să facă declarații publice, în acest caz compozitorul a fost bucuros să dea interviuri unor posturi de radio și televiziune românești cu ocazia premierei operei sale la Cluj-Napoca¹ și câteva luni mai târziu, în timpul vizitei pe meleagurile copilăriei sale, la Lugoj și Timișoara.² A făcut chiar o prezentare la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” despre propria sa abordare asupra muzicii.³ Una dintre cele mai lungi și personale declarații ale sale provine din perioada în care a fost compusă această lucrare: interviul *Kulcsszavak* [Cuvinte cheie] luat de Bálint András Varga notează câteva detalii autobiografice și conține informații despre geneza *Colindei-Baladă*.⁴ S-ar putea să nu mai existe nicio altă lucrare despre care Kurtág să fi revelat atâtea aspecte personale prin propriile sale declarații.

Sursele disponibile indică faptul că ideea *Colindei-Baladă* poate fi regăsită într-un studiu mai vechi al lui Felician Brînzeu.⁵ Ca profesor de liceu în Lugoj, el a fost primul model demn de urmat al lui Kurtág în sfera pedagogiei.⁶ Studiul, intitulat „Ce este vocativul?”, pune în discuție cazul gramatical folosit pentru a identifica persoana căreia i te adresezi și a fost transmis compozitorului de către muzicologul Francisc László. Lucrarea lui Brînzeu i-a amintit lui Kurtág de precizia și frumusețea studiilor lui Bartók și Ligeti, iar împreună cu vestea numirii sale ca cetățean de onoare al Lugojului a venit și o multitudine de amintiri din copilărie.⁷ Scopul original al compoziției a fost să reprezinte un suvenir pentru Lugoj, în semn de recunoștință pentru gestul lor, dar în curând a început să crească și să primească o formă mai impozantă. Până la urmă, Kurtág a petrecut un an și trei luni compunând monumentală piesă pentru cor și ansamblu, bazată pe o colindă românească culeasă de Béla Bartók în județul Hunedoara.⁸

¹ Irina Vasilescu, *Interviu cu compozitorul György Kurtág*, Radio România Muzical, Cluj-Napoca, 2009. 03. 29, accesat la 5 februarie 2020 (<https://www.romania-muzical.ro/articol/interviu-cu-compozitorul-gyorgy-kurtag/236/15/2>).

² N. N., *Vocația muzicii György Kurtág. Români fără frontiere*, TVR3, 2009.10, accesat la 5 februarie 2020 (<https://www.youtube.com/watch?v=9UXtKhe7rk>).

³ György Kurtág, „On the Romanian Archetype”, în *Musicology Papers*, vol. XXIII, 2009, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca, pp. 10-16; varianta în limba română: „Despre arhetipul românesc”, în *Lucrări de Muzicologie*, vol. XXIII, 2009, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca, pp. 9-15.

⁴ Bálint András Varga (ed.), *Kurtág György*, Holnap Kiadó, Budapesta, 2009, pp. 43-131; versiune în engleză: Bálint András Varga, *György Kurtág. Three Interviews and Ligeti Homages*, University of Rochester Press, Rochester, 2009.

⁵ Varga, *op. cit.*, p. 69, Vasilescu, *op. cit.*, *Vocația muzicii...*

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 51, p. 69, Vasilescu, *op. cit.*

⁸ *Ibidem*, p. 69, pp. 130-131.

Lucrări de muzicologie, XXXV/2, 2020

Motivele biografice sunt discutate în detaliu în interviul cu Bálint András Varga. Întoarcerea lui Kurtág la copilăria sa din România nu poate fi considerată pur și simplu un gest de „nostalgie pentru Transilvania”.⁹ Inspirația i-a fost probabil puternic impulsionată de aspectele neliniștitoare, contradictorii ale acestei teme, de „rezistența experienței”.¹⁰ Anii petrecuți la Lugoj și Timișoara au avut efect pentru tot restul vieții, mai ales datorită mediului familial, celor care i-au servit drept model și prietenilor, dar în același timp nu putem ignora experiențele traumatiche din anii 1930 și 1940. Aceste amintiri și experiențe au ieșit la suprafață atunci când Consiliul local al orașului Lugoj, într-o primă rundă, nu a votat în favoarea acordării titlului de cetățean de onoare lui Kurtág.¹¹

Banatul, într-un sens mai larg tărâmul natal al compozitorului, este una dintre regiunile cu cea mai mare diversitate etnică din Bazinul Carpaților. Fiind de-a lungul vremii căminul a cel puțin unsprezece etnii¹², coexistența culturală a acestora ar putea fi considerată un precursor simbolic al deschiderii și multitudinii de fațete din opera lui Kurtág. Cândva capitala județului Caraș-Severin, Lugojul (și cea mai mare parte a Banatului) a devenit parte a Regatului României în 1920, iar conform recensământului din 1930, relativa majoritate a populației era de etnie română.¹³ În anii 1930, anii de formare a statului român național, au fost vremuri tumultuoase, întinate de răspândirea unor idei distorsionate. În aceste vremuri, Kurtág a avut experiențe contradictorii, ca de pildă cele prin care a trecut în timp ce învăța colinde la liceu.¹⁴ De cealaltă parte se găsea viața culturală și scena muzicală plină de vitalitate a Banatului, precum și sistemul de educație publică relativ avansat. Kurtág își amintește cum Felician Brînzeu, profesorul său de limba și literatura română, folosea metode pedagogice moderne prin care elevii învățau structura limbii prin jocuri și se familiarizau cu cei mai de seamă autori ai literaturii române, ca Eminescu și Creangă, printre alții.¹⁵

Contextul copilăriei și anii petrecuți în sistemul românesc de educație muzicală au creat temelia acestei preocupări de o viață, dar primele sale semne au apărut la suprafață doar în anii 70, când au fost publicate primele volume din *Játékok* [Jocuri]¹⁶. [Deși Kurtág a afirmat că în timp ce lucra la partea vocală a piesei

⁹ *Ibidem*, p. 69.

¹⁰ *Ibidem*, p. 100.

¹¹ *Ibidem*, p. 69.

¹² Dr. Sándor Kókai, *A Bánság történeti földrajza (1718-1918)* [Geografia istorică a Banatului (1718-1918)], Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza, 2010, p. 402.

¹³ Árpád Varga E., *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálás alapján, 1852-2011, Lugos, Temes megye* [Statistica etnică și confesională a Transilvaniei în baza recensământului, 1852-2011, Județul Timiș], Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület, Cluj-Napoca, 1999-2004, accesat la 5 februarie 2020 (<http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=etnikai&id=3609>).

¹⁴ Varga, *op. cit.*, p. 69.

¹⁵ *Ibidem*, p. 15.

¹⁶ *Ibidem*, p. 53.

Bornemisza Péter mondásai [Spusele lui Péter Bornemisza] (op. 7) a petrecut mult timp studiind culegerea de colinde a lui Bartók, precum și ultimele sonate pentru pian ale lui Beethoven,¹⁷ nu auzise muzică populară autentică în timpul copilăriei lui, nu culegea muzică populară, nici nu s-a angajat în studiul științific al acesteia. Trimiterile la folclorul muzical din lucrările lui pot fi legate de amintirile despre colindele învățate în copilărie la școală, de înregistrări ascultate la maturitate și de studii ale culegerilor de muzică populară românească ale lui Bartók.¹⁸

Pe lângă afirmațiile personale ale lui Kurtág, cele mai importante surse în acest sens pot fi găsite în partituri. Folosirea mai multor limbi (inclusiv româna) în titlurile și dedicațiile pieselor sau în indicațiile de interpretare sunt adesea grăitoare, indicând un mediu care i-a oferit o bogată inspirație, un context specific de istorie culturală. Am avut ocazia să îl întreb pe compozitorul însuși despre unele dintre aspecte.¹⁹ Legătura lui Kurtág cu folclorul muzical românesc nu a fost trecută cu vederea de muzicologii români și maghiari. Numeroase studii au fost scrise despre aceste opere, mai ales despre *Colindă-Baladă* (a se vedea lucrările lui Zoltán Farkas, Ferenc László, Iulia Mogoșan, Constantin-Tufan Stan, Bianca Țiplea-Temeș și Bálint Horváth în Bibliografie). O analiză detaliată a tuturor pieselor relevante depășește sfera acestui articol. În paginile care urmează mă voi axa pe aspectele acestora care vizează cultura și muzica populară românească, ținând cont totodată de notele biografice și de conexiunile interne ale operei.

Prima compoziție care face aluzie la folclorul muzical românesc este *Hommage à Farkas Ferenc (2) – foszlányok egy kolinda emléképeből* [Frânturi dintr-o melodie de colindă – vag amintită] din *Játékok*, vol. 3. Este una dintre cele mai cunoscute piese din ciclul *Játékok* și o trăsătură constantă a concertelor cuplului Kurtág.²⁰ Compozitorul nu a scris o lucrare orchestrală decât după vârsta de 60 de ani, un fapt la care s-a referit când, pe jumătate în glumă, a spus despre *Hommage...* „îl numesc simfonia mea”²¹. Melodia originală poate fi identificată cu ușurință: este una dintre cele mai cunoscute colinde românești de Crăciun, *O, ce veste minunată*. Kurtág a întâlnit pentru prima dată această melodie pe când învăța colinde la liceul din Lugoj, după cum s-a spus mai sus.²² El a notat acest cântec în publicația *Kocsis Zoli hangjegyfüzete* [Caiet pentru Zoli Kocsis]²³. Această melodie apare în nenumărate

¹⁷ György Kurtág, comunicare personală, 5 mai 2020.

¹⁸ Varga, *op. cit.*, p. 52, Vasilescu, *op. cit.*

¹⁹ Kurtág, comunicare personală, 5 mai 2020.

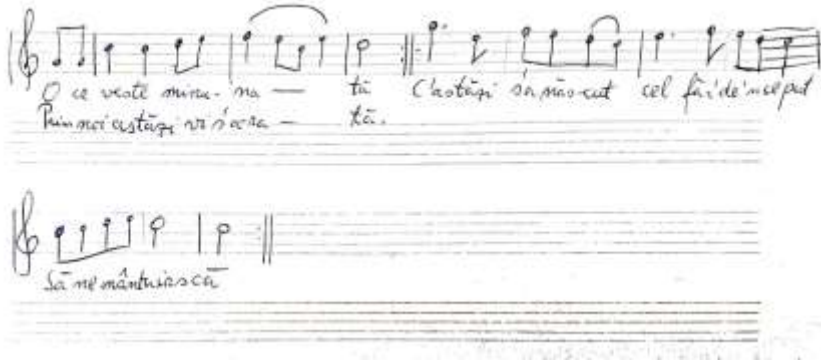
²⁰ Înregistrări efectuate cu Márta Kurtág: Hungaroton SLPX 11846, ECM 1619.

²¹ Kurtág, comunicare personală, 5 mai 2020, a se vedea și: Varga, *op. cit.*, 75.

²² Varga, *op. cit.*, p. 69.

²³ György Kurtág, *Kocsis Zoli hangjegyfüzete* [Caiet pentru Zoli Kocsis], Facsimile, Editio Musica Budapest, 2016, p. 25v.

aranjamente muzicale realizate de compozitori români, iar György Ligeti a folosit-o de asemenea în două din lucrările sale timpurii pentru pian.²⁴

Exemplul 1. *O ce veste minunată* – melodie de colindă românească, în György Kurtág, Kocsis Zoli *hangjegyzéte* [Caiet pentru Zoli Kocsis], Facsimil, Editio Musica Budapest, 2016, p. 25v

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Rădăcinile colindei românești arhaice trec dincolo de tradiția creștină a Crăciunului, indicând precedente păgâne. Acest lucru e valabil atât pentru melodiile, cât și pentru textele colindelor arhaice.²⁵ *O ce veste minunată* nu aparține acestui strat arhaic: melodia tonal-funcțională și măsura ternară din prima parte a cântecului ne arată că își are originea în muzica cultă occidentală. Nu este un cântec popular, dar cu toate acestea este o melodie încântătoare, plină de farmec.

Ritmul materialului muzical din lucrarea lui Kurtág poate fi considerat o caracteristică a muzicii populare românești. Alternanța lină a măsurilor scurte și lungi (într-un raport de 1:2) trimite la sistemul ritmic giusto-silabic bicron al lui Constantin Brăiloiu, unul dintre cele mai obișnuite tipare ritmice ale folclorului muzical românesc.²⁶ Ritmul caracteristic și intonația care ne trimite cu gândul la *berceuse* evocă aranjamentele pentru pian ale lui Bartók (*Román kolindadallamok / Melodii de colinde românești*). În mod deloc surprinzător, influența colindelor vine astfel prin intermediul muzicii lui Bartók (ca notă secundară, termenul „ritm de colindă”, introdus de muzicologul maghiar Breuer János²⁷, este mai degrabă îndoielnic din perspectivă folclorică). Colindele nu au un ritm uniform și niciunul

²⁴ Márton Kerékfy, *Népzene és nosztalgia Ligeti György művészetében* [Muzica folclorică și nostalgia în arta lui György Ligeti], Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 2018, p. 33.

²⁵ Béla Bartók, „Román népzene II” [Muzică populară românească II], în Szöllösy András (ed.), *Bartók Béla Összegyűjtött írásai*, Zeneműkiadó, Budapest, 1966, p. 478.

²⁶ Constantin Brăiloiu, „Giusto silabic”, în: *Opere I*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, București, 1967, pp. 173-234.

²⁷ János Breuer, „Kolinda Rhythm in the Music of Bartók” [Ritmul de colindă în muzica lui Bartók] în *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. XVII, 1975, pp. 39-58.

dintre tiparele ritmice obișnuite ale colindelor nu este specific doar lor, în cadrul genurilor muzicii folclorice românești.²⁸ *O, ce veste minunată* nu este prezentă în întregime în această piesă; mai degrabă melodia originală este descompusă de către compozitor. Motivele specifice sunt încă recognoscibile, dar tonalitatea majoră a melodiei originale este redusă la un tetracord major instabil, versurile cântecului devin neclare, iar ritmul original se dezintegrează:

Exemplul 2. György Kurtág, *Hommage à Farkas Ferenc (2)* – *foszlányok egy kolinda emlékképeiből*, în *Játékok*, vol. III, *Vivace, dolce*, m. 1-5

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Pe măsură ce piesa continuă, putem discerne doar fragmente din melodie, în procesul unei forme caracteristice de variație. Tot mai multe sunete dispar din melodie, ca și cum sunetele sau frazele ar fi înlăturate una câte una, în timp de dinamica și transpoziția melodiei se schimbă și ele.

Exemplul 3. György Kurtág, *Hommage...*, *Vivace, dolce*, m. 6-22

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Începând cu al șaselea rând, fragmentele dispartate ale melodiei sunt deja greu de identificat. Restrângerea finală a melodiei are loc în al zecelea rând: în acest moment ea e reprezentată doar de o cvartă perfectă:

²⁸ Alina Stan, *Limbajul muzical al colindelor din Transilvania*, Editura Clear Vision, Cluj-Napoca, 2009, pp. 83-159.

Exemplul 4. György Kurtág, *Hommage...*, m. 38-39

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

După o coroață mai lungă urmează o repriză scurtă, transfigurată, dar totuși recognoscibilă.

Acest proces de compoziție indică o trăsătură de bază a modului de gândire al lui Kurtág: în timp ce forma previzibilă, bine compusă, încetinește mintea creatoare, forma nedefinită, fragmentată o împinge înainte²⁹. Astfel, această mică piesă pentru pian se alătură uneia dintre temele majore ale operei, grupul de lucrări reprezentat de „fragmente”.³⁰

Melodia colindei *O, ce veste minunată* apare și explicit în opera lui Kurtág, în piesa pentru pian intitulată *...c'astăzi s'a născut... – Márta 90 éves!* [...c'astăzi s'a născut... – Márta a împlinit 90 de ani!], scrisă aproape 40 de ani mai târziu. Piesa nu a fost publicată până la această dată, nici nu face parte din volumele nouă și zece, publicate de curând, ale seriei *Játékok*. Titlul (un fragment din *O, ce veste minunată*) se referă atât la povestea nașterii lui Iisus, cât și la ziua de naștere a Mártei Kurtág. Forma poate fi împărțită în două părți egale de câte 12 măsuri fiecare. Prima parte este o înlanțuire armonică de tip coral, în stilul tipic al lucrărilor târzii ale lui Kurtág' (*pianissimo, quasi fanfare*):

Exemplul 5. György Kurtág, *...c'astăzi s'a născut... – Márta 90 éves!*,
piesă pentru pian nepublicată, *Sostenuto*, m. 1-12

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

²⁹ Varga, *op. cit.*, p. 100, p. 115.

³⁰ *Ibidem*, pp. 74-78.

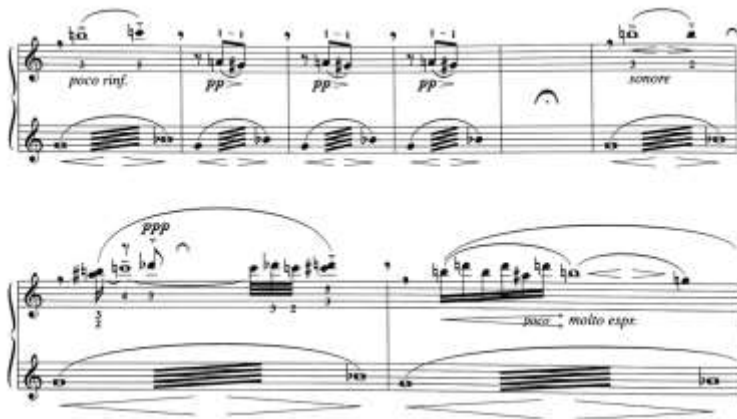
A doua parte conține toate sunetele melodiei *O, ce veste...*, dar combinate cu un contrapunct care „alienază” materialul tonal până într-un punct în care devine abia recognoscibil. Melodia în sine rămâne intactă, dar contrapunctul dodecafonic și schimbările extinse în diverse registre sonore o pun într-o lumină distinctă:

Exemplul 6. György Kurtág, *...c'astăzi s'a născut...*, *Sostenuto*, m. 13-18

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Una dintre piesele mai emblematice din volumul șase al *Játékok* este intitulată *Doina*. În sensul ei original, doina este un gen vocal foarte răspândit și variat al muzicii populare românești, care este în esență improvizat, alcătuit din tipare mai mult sau mai puțin constante³¹. La prima vedere, în materialul lui Kurtág doina s-ar putea referi la ornamentația bogată, la cezurile din motivele care evocă suspinul, la linia melodică imprevizibilă și la structură, care în mod normal este alcătuită din trei părți și variată liber în cadrul fiecărei secțiuni individuale:

³¹ Tiberiu Alexandru, *Romanian Folk Music*, Editura Muzicală, București, 1980, pp. 49-55.

Exemplul 7. György Kurtág, *Doina*, în *Játékok*, vol. VI, *Parlando, con moto*, m. 5-15

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Pe lângă aceste aspecte, tema principală a mișcării este asemănătoare cu cea a doinelor. Cu toate acestea, compozitorul precizează că mișcarea a fost de fapt inspirată de o înregistrare de arhivă a unei melodii klezmer de origine necunoscută; a folosit chiar motive preluate direct din aceasta.³²

Pe parcursul procesului de compoziție, Judit Frigyesi, cercetător de renume mondial al folclorului iudaic din Europa de Est, i-a dat lui Kurtág câteva înregistrări vechi cu muzică klezmer. Aceste înregistrări erau nepublicate la vremea respectivă, circulând între persoanele interesate de acest subiect. Kurtág a fost profund mișcat de aceste înregistrări. Una dintre ele era o anumită doină klezmer pentru vioară și pian care a avut un impact deosebit de mare asupra compozitorului. Această experiență elementară a dus la piesa pentru pian numită *Doina*.³³ Până astăzi, melodia klezmer menționată nu a fost identificată cu certitudine.

Printr-o remarcabilă coincidență, un alt compozitor maghiar a ales să scrie o piesă inspirată de același gen folcloric, foarte aproape în timp de *Doina* lui Kurtág. Prima mișcare din *Sonata pentru violă* de György Ligeti, *Horă Lungă*, se bazează pe o varietate regională a genului de doină (din județul Maramureș). Dar o comparație a celor două piese tinde mai mult să evidențieze diferențele dintre ele. Observațiile specifice ale lui Márton Kerékfy arată că piesa lui Ligeti este mult mai apropiată de melodiile folclorice originale; motivele folosite și dezvoltarea lor mențin o relație fermă cu materialul original de horă lungă.³⁴

Studii anterioare au făcut deja legătura între unele motive caracteristice din muzica lui Kurtág și colinde.³⁵ Aceste fraze sunt de regulă diatonice, cu ambitus restrâns și ritm asimetric (giusto-silabic bicron). Nuanța și expresivitatea lor prezintă o frumusețe fragilă, volatilă și creează un contrast strident cu materialul dens, haotic, dodecafonic. Motive similare se pot găsi în partea a cincea din *Hommage à Mihály András – Tizenkét mikrolúdium vonósnégyesre* [12 microludii pentru cvartet de coarde] (op. 13) și în partea a patra din *...quasi una fantasia...* (op. 27/1).

³² Kurtág, comunicare personală, 5 mai 2020.

³³ *Idem*.

³⁴ Kerékfy, *op. cit.*, pp. 187-189.

³⁵ Zoltán Farkas, „The Path of a Hölderlin Topos. Wandering Ideas in Kurtág’s Compositions”, în *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, LXIII, nr. 3-4, 2005, pp. 289-310.

Lontano, calmo, appena sentito
v (for the piano)

Tutti con sordina

pppp

pppp

pppp

pppp

Exemplit 8. György Kurtág, *Hommage à Mihály András - 12 microludii pentru coartet de coarde* (op. 13), Partea a V-a, *Lontano, calmo, appena sentito*, m. 1-3

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Lontano, calmo, appena sentito

1+3+3+2

fff

Con pedale una corda

Exemplit 9. György Kurtág, *...quasi una fantasia...* (op. 27/1), Partea a IV-a, *Lontano, calmo, appena sentito*, m. 1-2

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

În *Lebenslauf* (op. 32) întâlnim indicația „Wie eine Colinda-Melodie”:

Allegretto innocente [Wie eine Colinda-Melodie]

46 Solo

p. dolce, semplice

Solo

2/4

3/4

Solo

46

2/4

3/4

Z. 13 967

Exemplit 10. György Kurtág, *Lebenslauf* (op. 32), *Allegretto innocente [Wie eine Colinda-Melodie]*, m. 46-51

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Inițial, compozitorul și-a propus să scrie ultima parte din ...concertante... (op. 42) pornind tot de la o colindă.³⁶ După cum am menționat mai sus, această atmosferă de cântec de leagăn, idilică, nu este tipică pentru execuția colindelor românești arhaice³⁷, ci mai degrabă pentru colinde de Crăciun mai recente (cântece de stea) și pentru unele aranjamente pentru pian ale lui Bartók.

Am ajuns la două compoziții strâns înrudite care conțin citate directe din folclorul muzical românesc. Opera majoră a acestei teme este în mod evident *Colindă-Baladă*. Kurtág însuși consideră că această lucrare impozantă este o piesă de căpătâi în opera lui. Ca „document al biografiei lui”, a pus această lucrare pe același nivel cu *Bornemisza Péter mondásai* [Spusele lui Péter Bornemisza] și *A boldogult R. V. Truszova üzenetei* (op. 13) [Mesajele regretatei R. V. Trousova].³⁸ Am putea spune că această afirmație este într-o oarecare măsură supusă subiectivității amintirilor autorului. Totuși, pe lângă faptul că această lucrare este unică în opera sa (cu prezența consecventă a materialului folcloric), este totodată o importantă piatră de hotar în procesul început la mijlocul anilor 1980, în care compozitorul pune un mai mare accent pe integrarea în forme mari (premiera piesei a avut loc în 29 martie 2009 la Festivalul Cluj Modern, interpretată de Orchestra Filarmonicii de Stat „Transilvania” și ansamblul AdHOC, sub bagheta dirijorului Cornel Groza. Câteva evenimente au fost organizate cu aceeași ocazie: un simpozion, un curs de măiestrie, compozitorul primind tot atunci titlul de Doctor Honoris Causa din partea Academiei de Muzică „Gheorghe Dima”, iar mai târziu în acea toamnă a vizitat locurile copilăriei sale în Banat).³⁹

Nu putem ignora trimerile directe la opera lui Bartók din *Colinda-Baladă*. Melodia a fost culeasă în județul Hunedoara de către Bartók și apare în colecția sa de folclor.⁴⁰

Exemplul 11. Béla Bartók, *Colinda A II. c.*, în *Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)*, Universal Edition, Wien, 1935, p. 3

³⁶ Varga, *op. cit.*, p. 51.

³⁷ Béla Bartók, *Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)*, Universal Edition, Wien, 1935, pp. XXX-XXXI.

³⁸ *Ibidem*, 130.

³⁹ Francisc László, „Prefață”, în Constantin Tufan-Stan, *György Kurtág. Reîntoarcea la matricea spirituală*, Editura MediaMusica, Cluj-Napoca, 2009, pp. 5-7.

⁴⁰ Bartók, 1935, *Colinda A II. c.*, p. 3.

Textul colindei este unul dintre cele trei ale căror versuri erau considerate de Bartók ca fiind cele mai valoroase (bineînțeles, al doilea este povestea băieților care s-au transformat în cerbi, iar al treilea este lupta mitică cu un leu sau, în altă versiune, cu un cerb).⁴¹ Spre deosebire de povestea din *Cantata profana*, iubirea dintre Soare și Lună, frate și soră, nunta corpurilor cerești este un motiv larg răspândit, prezent în multe varietăți ale colindelor românești; are legături cu folclorul eurasiatic, iar originile sale provin din mitologia antică.⁴²

Acest text folcloric, plin de elemente suprarealiste și simbolice, cu o intrigă bogată în sugestii psihologice, este un subiect ideal pentru o interpretare dramatică, ilustrativă. Pe lângă text, compozitorul a folosit melodia originală, care are o structură simplă și motive nedecorate. Această simplitate a făcut-o potrivită pentru abordări variate (în special de tipul contrapunctului) și pentru a fi utilizată ca un tip de *ritornello*. Folosirea toacei, un instrument caracteristic pentru liturgia ortodoxă, adaugă o trimitere în plus la cultura românească.⁴³

... în amintirea profesorului nostru
Felician Brinzeu ...

Colindă-Baladă

3 Molto misurato, pesante, giusto
4 [♩ = cca52]

Kurtág György
op. 46

Tenore 1
Basso 1
Tenore 2
Basso 2
Toaca *

* + ad lib. Marimba

Exemplul 12. György Kurtág, *Colindă-Baladă* (op. 46), *Molto misurato, pesante, giusto*, m. 1-5
© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Melodia folclorică este parte a unui sistem de referințe culturale de mari dimensiuni, dar fără îndoială cea mai importantă trimitere este la *Cantata profana* a lui Bartók: tema, dimensiunea lucrării, semnificația simbolică a corului dublu și

⁴¹ Bartók, 1966, p. 478.

⁴² i. e. Oszkár Mailand, *A nap és hold-mythos a román népköltészetben* [Mitul Soarelui și Lunii în poezia folclorului românesc], în *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1886, pp. 593-602.

⁴³ Constanța Cristescu, *Chemări de toacă*, Editura Academiei Române, București, 1999.

Lucrări de muzicologie, XXXV/2, 2020

Soarele personificat de solistul tenor. Despre *Colindă-Baladă* s-a scris relativ mult. Analize detaliate ale lucrării și trimiterilor sale la istoria culturală și muzicală se pot găsi în câteva studii (a se vedea Bibliografia), inclusiv într-un studiu mai vechi al autorului.⁴⁴

Duetul pentru viori *Triptic* (op. 45) este un „produs secundar” al *Colindei-Baladă* și în același timp o piesă de studiu pentru aceasta. Piesa constă, în mod firesc, din trei mișcări. În prima și a treia mișcare putem detecta melodia de colindă deja familiară din *Colindă-Baladă*. Prima mișcare este un aranjament ce amintește de o pasacalie, în vreme ce a treia are o formă mai liberă, mai rapsodică. Modelarea materialului (tehnicile contrapunctice) și unele elemente muzicale directe sugerează că *Tripticul* este de fapt un studiu preliminar pentru *Colindă-Baladă*. Totuși, este o compoziție importantă de sine stătătoare, cu propriul său număr de opus. A doua mișcare (*Mesăgiu... harmadik szigorúan magánlevél Szöllősy Andrásnak* [*Mesăgiu ...a treia scrisoare, strict privată și confidențială către András Szöllősy*]) conține de asemenea referiri la materiale folclorice, dar nici un citat direct (*Tripticul* a fost revocat de compozitor, astfel încât acum nu am permisiunea de a prezenta fragmente din acesta).

În general, când Kurtág se referă la idiomurile populare românești, alege adesea aceleași forme de expresie, sau chiar aceleași melodii. Efectele folclorice nu pot fi observate într-o formă evidentă, spre deosebire de opera lui Ligeti (care s-a ocupat de folclorul muzical est-european și dintr-un punct de vedere științific).⁴⁵ Unele dintre melodiile populare au o relevanță personală pentru Kurtág și astfel, totodată, o putere simbolică. Interpretările lui Kurtág sunt reflecții asupra unor anumite subtipuri muzicale, „arhetipuri”.⁴⁶ Uneori, acestea nici măcar nu sunt piese folclorice originale (ca de pildă *O, ce veste minunată*) sau se referă la folclorul muzical românesc într-un mod indirect (*Doina*). Un exemplu ar fi motivele pe care le numesc „pseudo-colinde”: melodiile diatonice, cu ambitus restrâns și ritm asimetric (giusto-silabic bicron). Citatele folclorice din volumele *Játékok* sau din seria *Jelek-Játékok-Üzenetek* [Semne-Jocuri-Mesaje] sunt de asemenea adesea legate de experiențe personale: de cântăreți și instrumentiști notabili din folclor sau de interpretări memorabile (de exemplu de Mihály Halmágyi, violonistul genial din Gyimes, sau de excelentul interpret al cântecului popular *Szerelem, szerelem...* din

⁴⁴ Bálint Horváth, *A kolinda és megjelenési formái a huszadik század román és magyar műzenéjében* [Colinda și apariția sa în muzica cultă românească și maghiară în secolul al XX-lea], DLA Doctoral Thesis, Liszt Ferenc Academy of Music, Budapest, 2016, pp. 93-107.

⁴⁵ Kerékfy, *op. cit.*, pp. 33-37.

⁴⁶ Kurtág, 2009.

Ungaria, regiunea Somogy). Toate acestea leagă de asemenea piesele de „limba maternă” bartókiană, după cum spune compozitorul.⁴⁷

Fericită constelație de evenimente (reapropierea lui Kurtág de țara sa natală, inspirația oferită de studiul lui Felician Brînzeu, întâlnirea cu textul) joacă un rol important în abordarea autentică a muzicii populare românești în *Triptic* și *Colindă-Baladă*. Acestea au dus la dezvoltarea unei forme muzicale grandioase, care joacă un rol-cheie în dezvoltarea ulterioară a operei compozitorului.

Trei indicații muzicale din *Colindă-Baladă* (*cu dor*, *cu mult dor*) pot fi o trimitere deschisă către termenul *dor*, un cuvânt intraductibil, o noțiune specifică în muzica și literatura folclorică românească (poate fi descris ca un sentiment puternic de tânjire și durere, o putere creatoare prezentă în formarea și interpretarea doinelor și baladelor arhaice)⁴⁸.

9 Berceuse-Siciliano [*cu mult dor*]

93 *con amore* *8* *6* *8*

S 1 A - na, A - na, A - - - na, A - na! A - - - - na Săn - zi - a - na,

A 1 *con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - - - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

Coro 1 *molto in rilievo con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - na, A - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

T 1 *molto in rilievo con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - na, A - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

B 1 *molto in rilievo con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - na, A - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

S 2 *con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - - - na, A - na! A - - - - na Săn - zi - a - na,

A 2 *con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - - - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

Coro 2 *molto in rilievo con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - na, A - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

T 2 *molto in rilievo con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - na, A - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

B 2 *molto in rilievo con amore* *rinf.* A - na, A - na, A - na, A - na, A - na! A - na, A - na Săn - zi - a - na,

Exemplul 13. György Kurtág, *Colindă-Baladă*, *Berceuse-Siciliano*, m. 93-96

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

⁴⁷ Hartmut Lück, „Zene a kimondhatatlanról” [Muzica despre inefabil], în *Holmi*, VII, nr. 2, februarie, 1995, p. 207.

⁴⁸ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, Editura Oficiului de Bibliotecă, București, 1936.

12 sciolto

8 sempre dim. - - al quasi niente
cu mult dor [con ardore]

203

T Solo

3 8 Parlato, con moto

A - no, A - no, A - no, A - no...

Exemplul 14. György Kurtág, *Colindă-Baladă*, sciolto, m. 203-204

© Universal Music Publishing Editio Musica Budapest. Reprodus cu permisiunea editurii

Am putea merge atât de departe încât să spunem că, pe lângă amintirile din copilărie, aceasta a fost cea mai tangibilă conexiune cu folclorul românesc. Cele mai intense momente muzicale ale *Colindei-Baladă* pot fi legate de sentimentul de *dor*, dar și de gestul de invocare, de stabilire de conexiuni (a se vedea aria tenorului solist care personifică Soarele). Din această perspectivă am putea încerca să înțelegem modul în care *Colindă-Baladă* dă un răspuns remarcabil și permanent la întrebarea formulată cu decenii în urmă: „Ce este vocativul?”.

BIBLIOGRAFIE

- ALEXANDRU, Tiberiu**, *Romanian Folk Music* [Muzica populară românească], Musical Publishing House, Bucharest, 1980
- ANGI, Ștefan**, „Festivalul Cluj Modern la a VIII-a ediție”, în *Revista Muzică*, februarie 2009, nr. 2, pp. 137-157
- BARTÓK, Béla**, *Összegyűjtött írásai* [Scrieri adunate ale lui Béla Bartók], Szöllősy András (ed.), Zeneműkiadó, Budapesta, 1966
- BARTÓK, Béla**, *Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)*, Universal Edition, Wien, 1935
- BLAGA, Lucian**, *Spațiul mioritic*, Editura Oficiul de Librărie, București, 1936
- BRĂILOIU, Constantin**, *Opere I*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, București, 1967
- BREUER, János**, „Kolinda Rhythm in the Music of Bartók” [Ritmul de colindă în muzica lui Bartók], în *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. XVII, 1975, pp. 39-58
- CRISTESCU, Constanța**, *Chemări de toacă*, Editura Academiei Române, București, 1999
- FARKAS, Zoltán**, „A szerelmes Nap balladája. Kurtág-ősbemutató Kolozsváron” [Balada Soarelui îndrăgostit. Premieră-Kurtág la Cluj-Napoca], în *Muzsika*, XLIII, nr. 7, iulie 2009, pp. 22-25
- FARKAS, Zoltán**, „The Path of a Hölderlin Topos. Wandering Ideas in Kurtág’s Compositions”, în *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, LXIII, nr. 3-4, 2005, pp. 289-310

- HORVÁTH, Bálint**, *A kolinda és megjelenési formái a huszadik század román és magyar műzenéjében* [Colinda și apariția sa în muzica cultă românească și maghiară în secolul al XX-lea], teză de doctorat, Academia de Muzică „Franz Liszt”, Budapesta, 2016
- KERÉKFY, Márton**, *Népzene és nosztalgia Ligeti György művészetében* [Muzica folclorică și nostalgia în arta lui György Ligeti], Rózsavölgyi és Társa, Budapesta, 2018
- KÓKAI, Sándor**, *A Bánság történeti földrajza (1718-1918)* [Geografia istorică a Banatului (1718-1918)], Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza, 2010
- KURTÁG, György**, „On the Romanian Archetype”, în *Musicology Papers*, vol. XXIII, 2009, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca, pp. 10-16
- KURTÁG, György**, *Kocsis Zoli hangjegyfűzete* [Caiet pentru Zoli Kocsis], Facsimil, Editio Musica Budapest, 2016
- LÜCK, Hartmut**, „Zene a kimondhatatlanról” [Muzica despre inefabil], în *Holmi*, VII, nr. 2, februarie, 1995
- MAILAND, Oszkár**, *A nap és hold-mythos a román népköltészetben* [Mitul Soarelui și Lunii în poezia folclorului românesc], în *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1886, pp. 593-602
- MOGOȘAN, Iulia**, *Repere românești în credința lui György Kurtág*, Risoprint, Cluj-Napoca, 2019
- N. N.**, *Vocația muzicii György Kurtág. Români fără frontiere*, TVR3, 2009.10, accesat la 5 februarie 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=9UXtKhe7rk>
- STAN, Alina**, *Limbajul muzical al colindelor din Transilvania*, Editura Clear Vision, Cluj-Napoca, 2009
- TUFAN-STAN, Constantin**, *György Kurtág. Reîntoarcerea la matricea spirituală*, Editura MediaMusica, Cluj-Napoca, 2009
- ȚIPLEA TEMEȘ, Bianca**, „De la Cluj Modern la Palais Garnier. Itinerarul Colindei-Baladă op. 46 de György Kurtág”, în *Actualitatea muzicală*, nr. I, 2011, p. 17
- ȚIPLEA TEMEȘ, Bianca**, „Modern Tapestry from Vintage Fabrics: «Colindă-Baladă by György Kurtág»”, în Bianca Țiplea Temeș, William Kinderman (eds.), *Folk Music as a Fermenting Agent for Composition, Past and Present*, MediaMusica, Cluj-Napoca, 2019, pp. 105-118
- VARGA E., Árpád**, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálás alapján, 1852-2011*, Lugos, Temes megye [Statistica etnică și confesională a Transilvaniei în baza recensământului, 1852-2011, Județul Timiș], Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület, Cluj-Napoca, 1999-2004, <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=etnikai&id=3609>
- VARGA, Bálint András (ed.)**, *Kurtág György*, Holnap Kiadó, Budapesta, 2009, versiune în engleză: Bálint András Varga, György Kurtág. *Three Interviews and Ligeti Homages*, University of Rochester Press, Rochester, 2009
- VASILESCU, Irina**, *Interviu cu compozitorul György Kurtág*, Radio România Muzical, Cluj-Napoca, 2009.03.29, <https://www.romania-muzical.ro/articol/interviu-cu-compozitorul-gyorgy-kurtag/236/15/2>

Traducere din limba engleză realizată de Alina Pop